

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ШИЛІН Денис Вікторович

УДК 341.141

ПРЕЮДИЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
АЛЕНІН Юрій Павлович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
КАПЛІНА Оксана Володимирівна,
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри кримінального процесу;

кандидат юридичних наук, доцент
БІРЮКОВА Аліна Миколаївна,
Академія адвокатури України,
проректор

Захист відбудеться 6 липня 2010 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «__» _____ 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П.П. Музиченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реалізація функції держави з охорони правопорядку та правозахисної функції вимагає утворення таких механізмів, які забезпечували б належне прийняття та реалізацію правозастосовчих рішень.

При прийнятті правозастосовчих рішень, до яких належать і кримінально-процесуальні рішення, важливим етапом є встановлення фактичної основи справи, що у межах кримінального процесу здійснюється шляхом доказування, тобто збирання, перевірки та оцінки доказів.

У кримінально-процесуальній доказовій діяльності виникають такі правові ситуації, коли певні обставини, які підлягають доказуванню, вже встановлені судовим рішенням в іншому процесі (цивільному, господарському, судово-адміністративному), у рішенні в адміністративно-деліктному процесі або в кримінально-процесуальному рішенні органу дізнання, слідчого, прокурора, суду. У таких випадках виникає проблема преюдиції у кримінальному процесі, а саме: проблема підстав та меж використання преюдиціальних фактів у наступних кримінально-процесуальних рішеннях.

Незважаючи на важливість преюдиції для забезпечення стабільності кримінально-процесуальних рішень та оптимізації процесу доказування, діючий Кримінально-процесуальний кодекс України не згадує цього терміна, хоча ст. 28 Кримінально-процесуального кодексу України містить норму щодо використання у кримінальному судочинстві рішення по цивільному позову. В останніх проектах Кримінально-процесуального кодексу України також відсутні визначення терміна «преюдиція», хоча у проекті Кримінально-процесуального кодексу України, підготовленому Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права в редакції від 11 вересня 2008 р., використовується термін «преюдиціальне значення».

У зв'язку з відсутністю належного нормативного регулювання використання преюдицій у кримінальному процесі у судовій практиці виникають труднощі з обґрунтуванням необхідності врахування преюдиціальних фактів, а в деяких випадках у судових рішеннях наявні помилкові посилання на преюдиціальність судових рішень.

У відповідності до ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Стаття 129 Конституції передбачає, що судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону. Саме тому питання

реалізації преюдиції мають важливе значення у судових стадіях кримінального процесу, особливо у випадках колізії між преюдиціальним рішенням та внутрішнім суддівським переконанням.

У теорії кримінального процесу до проблематики преюдицій у кримінальному процесі зверталися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А.М. Безруков, О.І. Бережний, О.Ю. Гай, Ю.М. Грошев, О.В. Левченко, В.Т. Маляренко, Я.О. Мотовіловкер, І.Л. Петрухін, Г.М. Резнік, П.А. Скобліков, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, Ф.Н. Фаткуллін, О.З. Хотинська, В.Д. Шундіков, У.М. Юсубова та ін. Із цієї проблематики в Україні О.І. Бережним захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах» (Харків, 2003 р.). У Російській Федерації О.С. Березіним захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Преюдиції у вітчизняному кримінальному процесі» (Нижній Новгород, 2006 р.).

Однак, незважаючи на наявні наукові дослідження преюдицій та преюдиціальності, залишилося багато невирішених питань щодо сутності преюдиції, її співвідношення з преюдиціальністю, преюдиціальними та преюдиційно встановленими фактами, реалізації у кримінальному процесі інших галузевих преюдицій. Дисертаційне дослідження О.І. Бережного присвячено лише дослідженню преюдиціальності судових рішень у кримінальних справах, поза увагою залишилися питання щодо преюдиції актів органу дізнання, слідчого, прокурора. Теоретична нерозробленість низки питань реалізації преюдицій у кримінальному процесі, наявність труднощів у правозастосовчій практиці у цій сфері обумовили обрання теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано відповідно до напрямів, визначених Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007–2009 рр., затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України № 1767 від 20 грудня 2006 р. Спрямованість дисертаційного дослідження відповідає програмі наукових досліджень Одеської національної юридичної академії. Тема є складовою частиною загальної наукової теми «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970), що виконує Одеська національна юридична академія, а також складовою частиною наукових досліджень кафедри кримінального процесу Одеської національної юридичної академії за темою «Проблеми ефективності кримінально-процесуального законодавства у сфері боротьби із злочинністю та охорони прав особистості в умовах формування правової держави» на 2006–2010 рр.

Мета і завдання дослідження. Основна мета дисертації полягає в розробці системної концепції преюдицій у кримінальному процесі,

визначенні шляхів удосконалення механізму використання преюдицій у кримінальному процесі.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

визначити правову природу преюдиції та її співвідношення із суміжними категоріями;

розкрити механізм дії загальноправових преюдицій у кримінальному процесі;

розкрити механізм дії цивільно-процесуальних преюдицій у кримінальному процесі;

розкрити механізм дії господарсько-процесуальних преюдицій у кримінальному процесі;

розкрити механізм дії адміністративних та адміністративно-процесуальних преюдицій у кримінальному процесі;

визначити роль преюдиції в процесі доказування у кримінальних справах;

розкрити роль преюдицій актів органу дізнання, слідчого, прокурора;

проаналізувати преюдиціальність як властивість судових рішень у кримінальних справах;

проаналізувати співвідношення преюдиціальності кримінально-процесуальних актів та принципу вільної оцінки доказів;

визначити напрями вирішення преюдиціальних колізій при провадженні у кримінальній справі.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають при реалізації преюдицій у кримінальному процесі.

Предметом дослідження є преюдиції у кримінальному процесі.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям наукового дослідження є сукупність філософських, загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. За допомогою діалектичного методу поглиблено понятійний апарат, з'ясовано сутність та особливості преюдиції у кримінальному процесі. Метод системно-структурного аналізу дав можливість дослідити співвідношення преюдиції із суміжними категоріями. Метод системного аналізу правових норм застосовувався при дослідженні кримінально-процесуальних норм. Порівняльно-правовий метод застосовувався в процесі порівняння норм кримінально-процесуального права України та іноземних держав. Логіко-нормативний метод використовувався для формування пропозицій до чинного кримінально-процесуального законодавства та проекту КПК. Усі методи дослідження використовувалися у взаємозв'язку, що забезпечило переконливість і достовірність наукових результатів.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові положення, що містяться у працях українських і зарубіжних дослідників із

кримінально-процесуального, кримінального, адміністративно-процесуального, цивільно-процесуального та господарсько-процесуального права.

Нормативну базу дослідження становлять норми Конституції і законодавства України та зарубіжних держав, практика Конституційного Суду України, Конституційного Суду Російської Федерації, Верховного Суду України.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять результати узагальнення 100 судових рішень місцевих та апеляційних судів України, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, рішень Верховного Суду України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що ця робота є комплексним дослідженням преюдицій у кримінальному процесі. За результатами дослідження сформульовано ряд нових положень, висновків та пропозицій, які мають значення для науки та практики, відповідають вимогам наукової новизни. До них слід віднести такі:

уперше:

запропоновано визначення преюдиції як доказового правила, що встановлює підстави та порядок використання у процесі доказування органом дізнання, слідчим, прокурором, судом, суддею фактів та правових висновків, встановлених такими, що мають юридичну силу рішеннями органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, судді у кримінальних, цивільних, господарських або адміністративних справах, якими справу вирішено по суті, як таких, що не потребують повторного доведення;

висунуто та обґрунтовано тезу, що преюдиція, яка реалізується у межах кримінального процесу, розмежовується на преюдицію у кримінальному процесі та кримінально-процесуальну преюдицію;

класифіковано преюдицію за її природою на преюдицію національних актів та преюдицію з іноземним (міжнародним) елементом;

висунуто та обґрунтовано тезу, що господарсько-процесуальна преюдиція має бути необов'язковою та спростовною для кримінального процесу;

висунуто та обґрунтовано тезу, що адміністративно-процесуальна преюдиція рішень суду у судово-адміністративних справах є обов'язковою, але спростовною;

запропоновано диференціювати механізм вирішення колізій преюдиції та внутрішнього переконання у залежності від стадії кримінального процесу: у стадії досудового розслідування слідчий або прокурор складають подання про закриття кримінальної справи та направляють його до суду; суд вирішує питання про обґрунтованість цього подання і в залежності від цього або закриває справу, або повертає справу прокурору, відмовивши у її закритті. У стадії судового розгляду

суд повинен виносити рішення за внутрішнім переконанням, навіть якщо будуть порушені правила преюдиції. Якщо суд виносить рішення у кримінальній справі, яке суперечить рішенню, що містить преюдиціальні факти, то необхідно передбачити спеціальну судову процедуру перегляду обох таких рішень разом, для чого утворювати судову колегію *ad hoc* у Верховному Суді України, до якої направляти такі справи для остаточного вирішення;

удосконалено:

визначення преюдиціальності судових рішень; преюдиціальність судових рішень визначено як встановлену кримінально-процесуальним законом властивість судового рішення у кримінальній справі, яким справу вирішено по суті, що набрало законної сили, яка відображує можливість використання фактів та правових висновків для встановлення фактичних обставин в іншій кримінальній справі, пов'язаній із раніше вирішеною;

обґрунтування тези, що правила використання преюдицій не можуть перебувати в суперечності з принципом оцінки доказів за внутрішнім переконанням;

набуло подальшого розвитку:

обґрунтування тези, що цивільно-процесуальна преюдиція, передбачена ст.ст. 164, 165, 172, 173, 175, 183, 392 КК України, є обов'язковою, але спростовною;

обґрунтування тези, що адміністративна преюдиція (у справах про адміністративні правопорушення) у кримінальному процесі є обов'язковою, але спростовною;

обґрунтування тези про те, що дисциплінарна преюдиція у кримінальному процесі є необов'язковою і спростовною.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідницькій сфері – для поглиблення теорії доказування у кримінальному процесі;

нормотворчій діяльності – для вдосконалення організації та правової регламентації доказування у кримінальному процесі, підготовки проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України, удосконалення чинного Кримінально-процесуального кодексу України;

правозастосовчій діяльності – для забезпечення єдності у застосуванні законодавства у сфері кримінального процесу;

навчальному процесі – при викладанні дисципліни «Кримінальний процес», спеціальних курсів, а також для підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій.

Апробація результатів дослідження. Висновки й положення дисертаційного дослідження неодноразово обговорювалися на засіданнях

кафедри кримінального процесу Одеської національної юридичної академії, використовувалися автором при проведенні семінарських занять із курсу «Кримінальний процес» в Одеській національній юридичній академії. Основні результати наукового дослідження оприлюднені на наукових та науково-практичних конференціях і семінарах, у тому числі на: Регіональній науково-практичній конференції, присвяченій 15-й річниці Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Верховенство права у правозастосовчій діяльності» (м. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2007 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Луцьк, 14–15 березня 2008 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 11 квітня 2008 р.); VIII Міжнародній міжвузівській науково-практичній конференції студентів, курсантів та слухачів «Використання сучасних досягнень криміналістики та кримінального процесу у боротьбі зі злочинністю» (м. Донецьк, 11 квітня 2008 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 18–19 квітня 2008 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Перспективи розвитку юридичної науки очима молоді» (м. Миколаїв, 25 квітня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Процесуальні, тактичні та психологічні проблеми, тенденції і перспективи вдосконалення досудового слідства» (м. Одеса, 30 травня 2008 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 5–6 червня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (м. Одеса, 9 жовтня 2009 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображені у 12 публікаціях, у тому числі 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджений ВАК України, та 7 тезах доповідей на конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що містять 12 підрозділів, висновків, додатку, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 222 сторінки, із них основного тексту – 190 сторінок, додатку – 4 сторінки, списку використаних джерел, що містить 251 найменування – 28 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок із науковими планами та програмами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна одержаних результатів, їх теоретична та практична цінність, викладаються положення, що виносяться на захист, наводяться данні про апробацію результатів дослідження та публікації.

Перший розділ «Сутність та значення преюдицій у кримінальному процесі» складається із трьох підрозділів, в яких розглянуто питання правової природи преюдиції у кримінальному процесі, класифікації преюдицій та співвідношення преюдиції із суміжними поняттями.

У **підрозділі 1.1. «Поняття та правова природа преюдиції у кримінальному процесі»** проаналізовано правову природу преюдиції в історичному розвитку цього явища. З урахуванням визначення преюдицій у теорії держави та права та у галузевих процесуальних науках преюдицію визначено як доказове правило, що встановлює підстави та порядок використання в процесі доказування органом дізнання, слідчим, прокурором, судом, суддею фактів та правових висновків, установлених такими, що мають юридичну силу рішеннями органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, судді у кримінальних, цивільних, господарських або адміністративних справах, якими справу вирішено по суті, як таких, що не потребують повторного доведення. Зазначено, що інститут преюдиції є комплексним правовим інститутом. Обґрунтовано, що преюдиція, яка реалізується у межах кримінального процесу, розмежовується на преюдицію у кримінальному процесі та кримінально-процесуальну преюдицію.

У **підрозділі 1.2. «Співвідношення преюдиції із суміжними поняттями»** розглядаються питання співвідношення преюдиції з такими категоріями, які безпосередньо пов'язані з преюдицією – преюдиціальність, преюдиціальний зв'язок, преюдиціальні факти, преюдиціально встановлені факти; та з категоріями, опосередковано пов'язаними з преюдицією – презумпції; фікції; аксіоми; загальновідомі факти; версії; прецеденти; аналогія закону; принципи кримінального процесу.

Підрозділ 1.3. «Класифікація преюдицій у кримінальному процесі» присвячено розгляду питання про поділ преюдицій за відповідними критеріями. Преюдиції класифіковано: за сферою дії: загальноправові, міжгалузеві, галузеві; за значенням обставин, встановлених у раніше винесеному рішенні: преюдиції, які мають процесуально-правове значення та преюдиції, які мають матеріально-правове значення; за

необхідністю (обов'язковістю) використання: обов'язкові та необов'язкові; у залежності від юридичної ситуації, яка виникає в результаті реалізації преюдиції: дозволяючи, зобов'язуючі та забороняючи; у залежності від того, яка частина преюдиціального рішення використовується у доказуванні: преюдиція фактів та преюдиція правових висновків; за предметом преюдиції: преюдиція факту та преюдиція правовідношення; за значенням для кримінальної справи: цивільно-процесуальна преюдиція, кримінально-процесуальна преюдиція, господарсько-процесуальна преюдиція, адміністративна преюдиція (у справі про адміністративне правопорушення) та адміністративно-процесуальна преюдиція (у справі за адміністративним позовом), дисциплінарна преюдиція; за можливістю спростування: спростовна преюдиція і неспростовна преюдиція; за природою преюдиції: преюдиція національних актів та преюдиція з іноземним (міжнародним) елементом.

Другий розділ «Загальні межі дії преюдицій у кримінальному процесі» складається з п'яти підрозділів і присвячений дослідженню дії загальноправових, цивільно-процесуальних, господарсько-процесуальних, адміністративних, адміністративно-процесуальних та дисциплінарних преюдицій у кримінальному процесі.

У **підрозділі 2.1. «Дія загальноправових преюдицій у кримінальному процесі»** розглянуто дію у кримінальному процесі загальноправових преюдицій, до яких віднесено використання при провадженні у кримінальній справі фактів та висновків, встановлених рішенням суду про визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною, про визнання особи померлою. Запропоновано передбачити у КПК обов'язкову преюдицію судового рішення про визнання недієздатним потерпілого, цивільного позивача, свідка.

У **підрозділі 2.2. «Дія цивільно-процесуальних преюдицій у кримінальному процесі»** розглянуто дію у кримінальному процесі цивільно-процесуальних преюдицій. Цивільно-процесуальна преюдиція прямо закріплена у КПК України, але лише щодо цивільного позову у кримінальній справі. Детально проаналізовано матеріально-правове значення цивільно-процесуальної преюдиції та дію цивільно-процесуальної преюдиції в інституті цивільного позову у кримінальній справі. Підтримано точку зору та додатково обґрунтовано положення про те, що рішення суду щодо цивільного позову про відшкодування шкоди, завданої злочином, не може мати преюдиціальне значення для суду при винесенні вироку, оскільки у цивільному процесі на суд не покладено обов'язок встановлення об'єктивної істини у справі. Запропоновано механізм недопущення можливості утворення колізійності судового рішення у цивільній справі про відшкодування шкоди, завданої злочином, та процесуального рішення у кримінальній справі.

Обґрунтовано, що за діючим законодавством цивільно-процесуальна преюдиція, передбачена ст.ст. 164, 165, 172, 173, 175, 183, 392 КК України, є обов'язковою, але спростовною. Запропоновано нормативний механізм вирішення преюдиціальних колізій у випадку встановлення неправосудності рішення у цивільній справі.

У **підрозділі 2.3. «Дія господарсько-процесуальних преюдицій у кримінальному процесі»** розглянуто дію у кримінальному процесі господарсько-процесуальних преюдицій. Зазначено, що господарсько-процесуальна преюдиція діє у кримінальному процесі, про що свідчать приклади із судової практики, незважаючи на відсутність її регламентації у КПК України.

На підставі аналізу норм ГПК України та наукових досліджень зазначено, що чинний нині ГПК України не покладає на суд обов'язку встановлювати об'єктивну істину у господарській справі. Тому господарсько-процесуальна преюдиція має бути необов'язковою та спростовною для кримінального процесу; суд, вирішуючи кримінальну справу, повинен мати можливість не погодитися з висновками, викладеними у рішенні господарського суду, обґрунтувавши мотиви цього у вирокі.

У **підрозділі 2.4. «Дія адміністративних та адміністративно-процесуальних преюдицій у кримінальному процесі»** розглянуто дію у кримінальному процесі адміністративних та адміністративно-процесуальних преюдицій. Зазначено, що в літературі не склалося єдиного підходу щодо використання у кримінальному процесі адміністративної та адміністративно-процесуальної преюдиції. У доктрині ця преюдиція отримала назву адміністративної преюдиції. Як уявляється, така назва є неточною. У тих випадках, коли притягнення до адміністративної відповідальності має матеріально-правове значення для вирішення питання про наявність складу злочину, преюдицію можна назвати адміністративною. Однак, якщо для кримінального процесу має значення саме судове рішення, винесене в порядку КАС України, то більш доцільно використовувати термін «адміністративно-процесуальна преюдиція».

Зазначено, що адміністративна преюдиція прямо не закріплена у нормах КК як умова кримінальної відповідальності, однак аналіз норм КК та інших законів дозволяє віднести певні склади злочинів до таких, в яких для притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідною умовою є застосування до особи адміністративного стягнення; зокрема, це стосується ст. 209¹ КК України. Доведено, що адміністративна преюдиція у кримінальному процесі є обов'язковою, але спростовною.

Адміністративно-процесуальна преюдиція у кримінальному процесі встановлена п. 5.2.6. Закону України «Про порядок погашення зобов'язань

платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами».

На підставі аналізу норм КАС України та наукових досліджень указано, що адміністративно-процесуальна преюдиція рішень суду у судово-адміністративних справах є обов'язковою, але спростовною. Запропоновано механізм недопущення можливості утворення колізійності судового рішення адміністративного суду та процесуального рішення у кримінальній справі.

У **підрозділі 2.5. «Дія дисциплінарних преюдицій у кримінальному процесі»** розглянуто дію у кримінальному процесі преюдиції актів дисциплінарного стягнення. Указано на необов'язковість і спростовність дисциплінарної преюдиції, оскільки при розгляді справ про накладення дисциплінарних стягнень немає належних процесуальних гарантій встановлення об'єктивної істини та прав учасників процесу.

Третій розділ «Проблеми застосування кримінально-процесуальної преюдиції при провадженні у кримінальній справі та шляхи їх вирішення» складається з чотирьох підрозділів і присвячений дослідженню застосування кримінально-процесуальної преюдиції при провадженні у кримінальній справі.

У **підрозділі 3.1. «Преюдиція в процесі доказування у кримінальних справах»** розглянуто проблеми використання в доказуванні преюдиціальних фактів та особливостей елементів процесу доказування при використанні преюдиціальних фактів.

Підтримано точку зору О.С. Березіна, О.В. Левченко про необхідність включення преюдиціальних фактів до предмета доказування у разі, якщо вони входять до кола тих обставин, які мають бути встановлені у кримінальній справі. Подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину) можуть бути доведені у виділеній справі за допомогою вироку, який набрав законної сили. Винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину не можуть бути встановлені за допомогою преюдиціальних фактів. Окремі з обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, також можуть бути встановлені за допомогою вироку, що набрав законної сили, щодо іншого співучасника. При розгляді виділеної стосовно співучасника справи можуть не встановлюватися повторно характер і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння. Інші обставини, що входять до предмета доказування, не можуть бути встановлені за допомогою преюдиції.

Доведено, що доказування за наявності достатніх підстав для застосування кримінально-процесуальної преюдиції має певну специфіку у межах усіх елементів процесу доказування. Процесуальні рішення, які

містять преюдиціальні факти, можуть бути використані у доказуванні як «інші документи».

У *підрозділі 3.2. «Роль преюдицій актів органу дізнання, слідчого, прокурора»* розглянуто проблеми преюдицій актів органу дізнання, слідчого, прокурора. Доведено, що необхідно поширити преюдицію не тільки на судові рішення, але й на рішення органів дізнання, слідчого, прокурора. Зокрема, преюдиціальними є рішення органів дізнання, слідчого, прокурора про відмову в порушенні або закриття кримінальної справи за п.п. 1, 2, 5, 8 ст. 6 КПК України, а також за п. 2 ст. 213 КПК України.

У *підрозділі 3.3. «Преюдиціальність як властивість судових рішень у кримінальних справах»* проаналізовано теоретичні підходи щодо правової природи преюдиціальності. Зазначено, що необхідно чітко розмежовувати властивості судового рішення, які є наслідками набрання ним законної сили. Преюдиціальність пов'язана з обов'язковістю рішення, оскільки рішення набуває властивості преюдиціальності завдяки тому, що воно є обов'язковим, неспростовним та виключним, але не поглинається нею.

У зв'язку із цим визначено преюдиціальність судових рішень як встановлену кримінально-процесуальним законом властивість судового рішення у кримінальній справі, що набрало законної сили, яким справу вирішено по суті, що відображує можливість використання фактів та правових висновків для встановлення фактичних обставин в іншій кримінальній справі, пов'язаній із раніше вирішеною. Зазначається, що у судових рішеннях судів України наявні посилання на преюдиціальність судових рішень, однак без вказівки на те, якими нормами КПК це регулюється.

У *підрозділі 3.4. «Преюдиціальність кримінально-процесуальних актів та принцип вільної оцінки доказів. Вирішення преюдиціальних колізій при провадженні у кримінальній справі»* проаналізовано можливі випадки преюдиціальних колізій при провадженні у кримінальній справі та запропоновано шляхи їх вирішення. Зазначено, що преюдиція в кримінальному процесі не несе характеру передвстановлених доказів, а правила використання преюдицій не можуть перебувати у суперечності з принципом оцінки доказів за внутрішнім переконанням. Запропоновано нормативний механізм вирішення колізійності преюдиції та внутрішнього переконання у стадії досудового розслідування та у стадії судового розгляду.

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні

реалізації преюдиції у кримінальному процесі. До найбільш вагомих наукових результатів роботи належать такі:

1. Преюдицією є доказове правило, що встановлює підстави та порядок використання в процесі доказування органом дізнання, слідчим, прокурором, судом, суддею фактів та правових висновків, встановлених такими, що мають юридичну силу рішеннями органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, судді у кримінальних, цивільних, господарських або адміністративних справах, якими справу вирішено по суті, як таких, що не потребують повторного доведення. Преюдиція, що реалізується у межах кримінального процесу, розмежовується на преюдицію у кримінальному процесі та кримінально-процесуальну преюдицію.

2. Поняття «преюдиція» не тотожне поняттю «преюдиціальності», оскільки преюдиція є доказовим правилом, а преюдиціальність – це властивість рішення, що є наслідком наявності у нього юридичної сили.

3. Загальноправовою преюдицією у кримінальному процесі є використання при провадженні у кримінальній справі фактів та висновків, встановлених рішенням суду про визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною, про визнання особи померлою.

4. Рішення суду щодо цивільного позову про відшкодування шкоди, завданої злочином, не може мати преюдиціального значення для суду при винесенні вироку, оскільки у цивільному процесі на суд не покладено обов'язок встановлення об'єктивної істини у справі, а судові рішення є обґрунтованим, якщо воно ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні. Тобто, суд не зобов'язаний вживати заходів щодо додаткового пошуку доказів, встановлення обставин, які відображували б реальний стан справ. Для виключення можливості утворення колізійності судового рішення у цивільній справі про відшкодування шкоди, завданої злочином, у ЦПК України необхідно передбачити норму, яка передбачає, що у випадку виявлення судом при розгляді цивільної справи ознак злочину суд повинен направити повідомлення про злочин і чекати на вирішення питання про порушення кримінальної справи в порядку ст. 97 КПК, оголосивши перерву у судовому засіданні. У випадку порушення кримінальної справи суд повинен зупинити провадження у цивільній справі. У такому випадку буде виключено випадки розгляду цивільних позовів про відшкодування шкоди, завданої злочином, до вирішення кримінальної справи. За наявності такої норми у ЦПК слід внести зміни до ч. 3 ст. 28 КПК України, виключивши речення друге цієї частини, а саме: речення «відмова у позові в порядку цивільного судочинства позбавляє позивача права пред'являти той же позов у кримінальній справі».

Цивільно-процесуальна преюдиція, передбачена ст.ст. 164, 165, 172, 173, 175, 183, 392 КК України, є обов'язковою, але спростовною. У випадку встановлення неправосудності рішення у цивільній справі у КПК необхідно передбачити таку процедуру: слідчий або прокурор складають подання про закриття кримінальної справи та направляють його до суду; суд вирішує питання про обґрунтованість цього подання й у залежності від цього або закриває справу, або повертає справу прокурору, відмовивши у її закритті. У судових стадіях у подібних випадках необхідно виносити рішення за внутрішнім переконанням, навіть якщо будуть порушені правила преюдиції.

5. На сучасному етапі суди посиляються на рішення господарських судів як на докази, однак не посиляються на норми права, які встановлювали б обов'язковість цих рішень для кримінального процесу. Господарсько-процесуальна преюдиція має бути необов'язковою та спростовною для кримінального процесу, оскільки діючий ГПК України не покладає на суд обов'язку встановлювати об'єктивну істину у господарській справі, характер істини, який встановлюється у справі, є конвенціональним. Тобто суд, вирішуючи кримінальну справу, повинен мати можливість не погодитися з висновками, викладеними у рішенні господарського суду, обґрунтувавши мотиви цього у вирoku.

6. Аналіз норм КК та інших законів дозволяє віднести певні склади злочинів до таких, у яких для притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідною умовою є застосування до особи адміністративного стягнення, що свідчить про наявність адміністративної преюдиції, яка має матеріально-правове значення. Рішення у справах про адміністративні правопорушення може бути покладено в основу судового рішення у кримінальній справі без перевірки, якщо вони не викликають сумнівів. Якщо за внутрішнім переконанням суду акти про накладення адміністративних стягнень є законними та обґрунтованими, він може покласти їх в основу судового рішення без перевірки. Якщо ж вони викликають сумніви, то вони повинні бути перевірені судом. Тобто адміністративна преюдиція (у справах про адміністративні правопорушення) у кримінальному процесі є обов'язковою, але спростовною.

7. Адміністративно-процесуальна преюдиція рішень суду у судово-адміністративних справах є обов'язковою, але спростовною. Слідчий, прокурор, суд зобов'язані використати рішення у судово-адміністративній справі як доказ і сприйняти преюдиціальні факти без перевірки у тому випадку, коли вони ніким не оспоруються і їх достовірність не викликає сумнівів. У випадку, коли преюдиція має матеріально-правове значення, і суд виносить рішення у кримінальній справі, що суперечить рішенню у судово-адміністративній справі, необхідно передбачити спеціальну судову

процедуру перегляду обох таких рішень разом. Для цього необхідно утворювати судову колегію *ad hoc* у Верховному Суді України, до якої направляти такі справи для остаточного вирішення.

8. Дисциплінарна преюдиція у кримінальному процесі є неонов'язковою і спростовною, оскільки при розгляді справ про накладення дисциплінарних стягнень немає належних процесуальних гарантій встановлення об'єктивної істини та прав учасників процесу, які існують в інших юрисдикційних провадженнях.

9. Преюдиціальні факти входять до предмета доказування, якщо вони входять до кола тих обставин, які мають бути встановлені у кримінальній справі.

10. Доказування за наявності достатніх підстав для застосування кримінально-процесуальної преюдиції має певну специфіку у межах усіх елементів процесу доказування. Збирання доказів обмежено витребуванням або прийняттям копії кримінально-процесуального рішення. Перевірка доказів може бути обмежена аналізом змісту процесуального рішення, визначенням, чи мають встановлені ним факти доказове значення для справи, тобто чи входять до предмета доказування у справі, що розглядається. Однак, якщо преюдиціальні факти викликають сумніви у дізнавача, слідчого, прокурора, суду, то може бути проведено додаткову перевірку шляхом отримання інших доказів, які підтверджують або спростовують доказ, що підлягає перевірці. Оцінка доказів є необхідним елементом процесу доказування і здійснюється за критеріями належності та достовірності, що є специфічним саме для оцінки фактичних даних щодо преюдиціальних фактів. Оцінюючи достовірність преюдиціальних фактів, суд може поставити під сумнів їх достовірність.

Вирок, ухвала та постанова суду, постанова органу дізнання, слідчого, прокурора, які містять преюдиціальні факти, можуть бути використані у доказуванні як «інші документи».

11. Преюдиціальність судових рішень – це встановлена кримінально-процесуальним законом властивість судового рішення у кримінальній справі, яким справу вирішено по суті, що набрало законної сили, яка відображує можливість використання фактів та правових висновків для встановлення фактичних обставин в іншій кримінальній справі, пов'язаній із раніше вирішеною.

12. Необхідним є розумний баланс між дотриманням правила про оцінку доказів за внутрішнім переконанням та збереженням значення преюдиції. Преюдиція у кримінальному процесі не несе характеру передвстановлених доказів, а правила використання преюдицій не можуть перебувати у суперечності з принципом оцінки доказів за внутрішнім переконанням.

При колізійності преюдиції та внутрішнього переконання у стадії досудового розслідування (тобто у випадку необхідності спростування преюдиції) у КПК необхідно передбачити таку процедуру: слідчий або прокурор складають подання про закриття кримінальної справи та направляють його до суду; суд вирішує питання про обґрунтованість цього подання і в залежності від цього або закриває справу, або повертає справу прокурору, відмовивши у її закритті. У стадії судового розгляду в подібних випадках суд повинен виносити рішення за внутрішнім переконанням, навіть якщо будуть порушені правила преюдиції, оскільки саме на суд покладено конституційну функцію правосуддя. Якщо суд виносить рішення у кримінальній справі, що суперечить рішенню, яке містить преюдиціальні факти, то необхідно передбачити спеціальну судову процедуру перегляду обох таких рішень разом. Для цього необхідно утворювати судову колегію *ad hoc* у Верховному Суді України, до якої направляти такі справи для остаточного вирішення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шилин Д.В. Преюдициальность приговора /Д.В. Шилин //Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць. – Вип. 27. – О.: Юрид. л-ра, 2006. – С. 45-49.
2. Шилін Д.В. Історія преюдиціальності у кримінальному процесі /Д.В. Шилін //Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць. – Вип. 32. – О.: Юрид. л-ра, 2007. – С. 355-360.
3. Шилін Д.В. Класифікація преюдицій /Д.В. Шилін //Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць. – Вип. 44. – О.: Юрид. л-ра, 2008. – С. 192-195.
4. Шилін Д.В. Співвідношення преюдиції із суміжними поняттями /Д.В. Шилін //Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць. – Вип. 47. – О.: Юрид. л-ра, 2009. – С. 261-265.
5. Шилін Д.В. Кримінально-процесуальна преюдиція в процесі доказування у кримінальних справах /Д.В. Шилін //Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 1 //Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2010-1/10sdvuks.pdf>
6. Шилін Д.В. Поняття преюдиції /Д.В. Шилін //Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: Матеріали V Всеукр. наук. конф. правників-початківців: збірка статей. – О., 2008. – С. 234-236.
7. Шилін Д.В. Преюдиція та внутрішнє суддівське переконання /Д.В. Шилін //Использование современных достижений криминалистики и уголовного процесса в борьбе с преступностью: материалы VIII

Международ. межвуз. науч.-практ. конф. студ., курсантов и слушателей (Донецк, 11 апреля 2008 г.) – Донецк : Норд-Пресс, 2008. – С. 110-114.

8. Шилін Д.В. Співвідношення преюдиції із суміжними поняттями /Д.В. Шилін //Процесуальні, тактичні та психологічні проблеми, тенденції і перспективи вдосконалення досудового слідства: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 травня 2008 р.). – О., 2008. – С. 61-65.

9. Шилин Д.В. Преюдициальность приговора /Д.В. Шилін //Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. складу. – О.: Фенікс, 2009. – С. 581-582.

10. Шилін Д.В. До питання про поняття преюдиції у кримінальному процесі /Д.В. Шилін //Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9 жовтня 2009 р.). – О., 2009. – С. 596-599.

11. Шилін Д.В. Окремі питання використання преюдиції в процесі доказування у кримінальних справах /Д.В. Шилін //Матеріали міжнар. наук. інтернет-конф. «Проблеми реформування кримінальної юстиції: український контекст і міжнародний досвід» (25 лютого 2010 р.). – Луганськ, 2010 //Режим доступу: <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/6-1-0-34>

12. Шилін Д.В. Дія загальноправових преюдицій у кримінальному процесі /Д.В. Шилін //І Всеукраїнські наукові читання з кримінальної юстиції пам'яті професора В.П. Колмакова (м. Одеса, 16 – 17 квітня 2010 р.). – О.: Фенікс, 2010. – С. 205-206.

АНОТАЦІЯ

Шилін Д.В. Преюдиції в кримінальному процесі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010.

Дисертація присвячена розробці системної концепції преюдицій у кримінальному процесі, визначенні шляхів удосконалення механізму використання преюдицій у кримінальному процесі.

Розглядаються питання правової природи преюдиції та її співвідношення із суміжними категоріями; досліджується механізм дії загальноправових, цивільно-процесуальних, господарсько-процесуальних, адміністративних та адміністративно-процесуальних преюдицій у кримінальному процесі.

Досліджено роль преюдиції в процесі доказування у кримінальних справах, у тому числі й преюдицій актів органу дізнання, слідчого, прокурора. Проаналізовано преюдиціальність як властивість судових рішень у кримінальних справах. Визначено співвідношення преюдиціальності

кримінально-процесуальних актів та принципу вільної оцінки доказів. Вказано напрями вирішення преюдиціальних колізій у процесі доказування.

Ключові слова: преюдиція, преюдиціальність, преюдиціальний факт, доказування у кримінальному процесі.

АННОТАЦИЯ

Шилин Д.В. Преюдиции в уголовном процессе. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2010.

Диссертация посвящена разработке системной концепции преюдиций в уголовном процессе, определению направлений усовершенствования механизма использования преюдиций в уголовном процессе.

Рассматриваются вопросы правовой природы преюдиции и ее соотношение со смежными категориями; исследуется механизм действия общеправовых, гражданско-процессуальных, хозяйственно-процессуальных, административных и административно-процессуальных преюдиций в уголовном процессе.

Преюдиция определена как доказательственное правило, устанавливающее основания и порядок использования в процессе доказывания органом дознания, следователем, прокурором, судом, судьей фактических данных и правовых выводов, установленных имеющими юридическую силу решениями органа дознания, следователя, прокурора, суда, судьи по уголовным, гражданским, хозяйственным или административным делам, которыми дело разрешено по существу, как таковых, которые не требуют повторного доказывания. Отмечено, что преюдиция, которая реализуется в пределах уголовного процесса, разграничивается на преюдицию в уголовном процессе и уголовно-процессуальную преюдицию.

Обосновано, что гражданско-процессуальная преюдиция, предусмотренная ст.ст. 164, 165, 172, 173, 175, 183, 392 УК, является обязательной, но опровержимой. Хозяйственно-процессуальная преюдиция является необязательной и опровержимой для уголовного процесса. Административная преюдиция в уголовном процессе является обязательной, но опровержимой. Административно-процессуальная преюдиция решений суда по судебно-административным делам является обязательной, но опровержимой.

Исследована роль преюдиции в процессе доказывания по уголовным делам, в том числе и преюдиций актов органа дознания, следователя, прокурора. Доказывание при наличии достаточных оснований для применения уголовно-процессуальной преюдиции обладает определенной спецификой в пределах всех элементов процесса доказывания. Собираение доказательств ограничено истребованием или принятием копии уголовно-процессуального решения. Проверка доказательств может быть ограничена анализом содержания процессуального решения, определением, имеют ли установленные им факты доказательственное значение для дела, то есть входят ли они в предмет доказывания по делу, которое рассматривается. Однако если преюдициальные факты вызывают сомнения у дознавателя, следователя, прокурора, суда, то может быть произведена дополнительная проверка посредством получения других доказательств, которые подтверждают или опровергают доказательство, которое проверяется. Оценка доказательств является необходимым элементом процесса доказывания и осуществляется по критериям относимости и достоверности, что является специфическим именно для оценки фактических данных относительно преюдициальных фактов. Приговор, определение и постановление суда, постановление органа дознания, следователя, прокурора, которые содержат преюдициальные факты, могут быть использованы в доказывании как «иные документы».

Проанализирована преюдициальность как свойство судебных решений по уголовным делам, которая определена как установленное уголовно-процессуальным законом свойство судебного решения по уголовному делу, вступившее в законную силу, которым дело разрешено по существу и которое отражает возможность использования фактов и правовых выводов для установления фактических обстоятельств по другому уголовному делу, связанному с ранее разрешенным.

Отмечено, что понятие «преюдиция» не тождественно понятию «преюдициальности», поскольку преюдиция является доказательственным правилом, а преюдициальность – это свойство решения, которое является последствием наличия у него юридической силы.

Определено соотношение преюдициальности уголовно-процессуальных решений и принципа свободной оценки доказательств. Указаны направления разрешения преюдициальных коллизий в процессе доказывания. При коллизионности преюдиции и внутреннего убеждения в стадии досудебного расследования (то есть при необходимости опровержения преюдиции) в УПК необходимо предусмотреть следующую процедуру: следователь или прокурор составляют представление о прекращении уголовного дела и направляют его в суд; суд разрешает вопрос об обоснованности этого представления, и в зависимости от этого или прекращает дело, или возвращает дело прокурору, отказав в его прекращении. В стадии судебного разбирательства в подобных

случаях суд должен выносить решение по своему внутреннему убеждению, даже если нарушаются правила преюдиции. Если суд выносит решение по уголовному делу, которое противоречит решению, содержащему преюдициальные факты, то необходимо предусмотреть специальную судебную процедуру пересмотра обоих таких решений одновременно, для чего создавать судебную коллегия ad hoc в Верховном Суде Украины, куда направлять такие дела для окончательного разрешения.

Ключевые слова: преюдиция, преюдициальность, преюдициальный факт, доказывание в уголовном процессе.

SUMMARY

Shilin D. V. Prejudices in the criminal procedure. – Manuscript.

The Dissertation for the Candidate of Law Degree, speciality 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operational-search activity. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2010.

The dissertation is dedicated to the complex analysis of applying prejudices in criminal procedure, detection of the possible ways of improvement of the mechanism of realization prejudices in criminal procedure.

The author deals with perfecting the legal nature of prejudices and the ratio of adjacent categories; the mechanism of realization general, civil procedure, commercial procedure, administrative and administrative procedure prejudices in criminal process.

Application of the prejudices in the process of proving in a criminal case have been researched, including the prejudices of acts of organ of inquest, investigator, public prosecutor. The thesis analyzes prejudiciality of court decisions in criminal cases. The ratio of prejudiciality of criminal procedure acts and the principle of free evaluation of evidence are examined. The ways of resolution of the prejudiciality collisions in the process of proving are defined.

Key words: prejudice, prejudiciality, prejudicial fact, proving in criminal process.